

***KSIĘGI RĘKOPIŚMIENNE
W ZBIORACH MUZEUM
DIECEZJALNEGO W PŁOCKU***

BARBARA PIOTROWSKA

MUZEUM DIECEZJALNE W PŁOCKU

KSIĘGI RĘKOPIŚMIENNE W ZBIORACH MUZEUM DIECEZJALNEGO W PŁOCKU

Rękopis (łac. manuscriptum) jest napisanym odręcznie tekstem. Termin ten stosowany był zwykle w odniesieniu do zabytkowych ksiąg i dokumentów, które zostały spisane w okresie przed wynalezieniem druku. Obecnie do zbiorów rękopisów wlicza się również niepowielone maszynopisy oraz druki, które zostały uzupełnione ręcznie. Rękopisy są przedmiotem badań takich dyscyplin naukowych jak rękopisoznawstwo czy też nauki pomocnicze historii.

Najważniejszym czynnikiem, który przyczynił się do rozwoju piśmiennictwa był alfabet, czyli zapis graficzny. Rozmaite znaki graficzne, węzły, żłobienia, które przerodziły się w rysunek, a także gesty i mowa poprzedziły wynalezienie pisma. Najstarsze rodzaje pisma pochodzą z różnych stron świata. Udoskonalenie pisma polegało na przejściu od znaków oznaczających słowo, do znaków przypisywanych dla poszczególnych dźwięków. Jeżeli znak przypisany był do sylaby, jest to pismo sylabowe, w przypadku, kiedy każdy znak oznacza jedną głoskę – jest to pismo alfabetyczne.

Alfabet stanowi największe osiągnięcie ludzkości w zakresie graficznego zapisu myśli. Twórcami pisma alfabetycznego były plemiona semickie zamieszkujące Fenicję, Palestynę i Syrię, następnie przejęli je Grecy i później ludy europejskie.

KSIEGI RĘKOPIŚMIENNE W ZBIORACH MUZEUM DIECEZJALNEGO W PŁOCKU

Mimo iż pierwsze zabytki rękopiśmienne, których tekst został urozmaicony zdobieniami, znane są już z czasów starożytnych, dopiero w czasach średniowiecza zdobienie rękopisów odegrało zasadniczą rolę w rozwoju piśmiennictwa. Składały się na nie różne czynniki – materiał, na którym pisano, styl pisma, a także samo zdobnictwo tekstu i oprawa. Zdobnictwo tekstu miało urozmaicać monotonię szeregu zapisywanych czarnymi znakami kart. Ozdoba – rysunek nie były jednak celem samym w sobie. Zdobnictwo tekstów było ściśle podporządkowane treści i służyło ożywieniu pisma i jego podkreśleniu. Rysunek stanowił pomoc do wyobrażenia treści tekstu. W rękopisach ważnym elementem zdobniczym stały się także ligatury.

→ ZDOBNY INICJAŁ Z BIBLIJ PŁOCKIEJ Z XII WIEKU

KSIEGI RĘKOPIŚMIENNE W ZBIORACH MUZEUM DIECEZJALNEGO W PŁOCKU

Oprawy ksiąg początkowo wytwarzane były w klasztorach przez mnichów, od XII wieku także przez introligatorów świeckich zgromadzonych w cechach rzemieślniczych oraz na dworach władców. W średniowieczu do wykonania oprawy stosowano deski dębowe lub bukowe, które następnie pokrywano skórą. Pośrodku oraz na rogach oprawy dodawano drewniane, a później metalowe guzy i okucia, które chroniły skórę od wytarcia. Dopelnienie stanowiły klamry zamykające księgę, mocowane na górnym lub dolnym brzegu dolnej części oprawy. Okucia i klamry oprócz zastosowania praktycznego, pełniły również funkcje ozdobne.

W XII wieku pojawiła się nowa technika, polegająca na wytłaczaniu ornamentu na skórze. Pierwsze takie oprawy powstawały we Francji skąd przedostały się do Anglii i Niemiec. Odznaczały się one bogactwem motywów oraz ich rozmieszczeniem. Tłoki przybierały rozmaite kształty: kwadratowe, okrągłe, o różnych motywach ornamentalnych oraz figuralnych. Dominowały przedstawienia ryb, ptaków, lwów, lub gryfów i smoków. W przedstawieniach figuralnych przeważały postaci świętych oraz rycerzy.

Na przełomie VII / VIII wieku rozwinęły się także oprawy nacinane, które pojawiły się ponownie w XIV i XV wieku. W XV wieku pojawił się nowy typ oprawy książek – oprawy sakwowe oraz oprawy płaszczowe. Tak wykonana oprawa zapewniała bezpieczeństwo księgi.

KSIĘGI RĘKOPIŚMIENNE W ZBIORACH MUZEUM DIECEZJALNEGO W PŁOCKU

→ FRAGMENT OPRAWY
OBJAWIEŃ ŚW. BRYGIDY,
XV WIEK.

OPRAWA WYKONANA METODĄ
WYCINANIA/WYTŁACZANIA
W SKÓRZE. WIDOCZNE OKUCIA.

KSIĘGI RĘKOPIŚMIENNE W ZBIORACH MUZEUM DIECEZJALNEGO W PŁOCKU

BIBLIA PŁOCKA Z XII WIEKU jest bogato iluminowanym rękopisem z 2 ćwierci XII w. Sprowadzona została zapewne przez Biskupa Płockiego Aleksandra z Malonne (1129-56) z nadmozańskich stron. Kilka zapisków, a być może i uzupełnienie miniatur oraz inicjałów wykonano na miejscu w Płocku (malarz Gunter, złotnik Leopard). Tekst Biblii spisany został na pergaminie. Oprawę księgi wykonano z desek dębowych obciągniętych białą skórą o wymiarach 54,5 x 36,0 cm i grubości 10 cm (w części grzbietowej) i 15 cm w otwarciu. Na okładce nie ma dekoracji ani okuć. Widoczne obramowania sugerują przygotowanie do dekoracji symbolami ewangelistów. Obecna oprawa została wykonana prawdopodobnie w 1457 r., na co wskazywał tekst umieszczony na ostatniej karcie wychwalający zwycięskiego króla Władysława Jagiełłę. Obecnie Biblia Płocka zawiera 270 kart. Kodeks nie jest kompletny. Rozpoczyna się od Księgi proroka Izajasza słowami: In dieb[us] ozi[ae] ioathan achaz [et] Ezechi[ae] regu[m] iuda Widzenie Izajasza, syna Amosa, które miał w sprawie Judy i Jerozolimy, w czasach królów judzkich...(Iz 1, 1b). Można przypuszczać, że tekst prorocki poprzedzał ozdobny inicjał. Biblia kończy się Listem do Hebrajczyków. Oprócz wymienionych Ksiąg, w Biblii zamieszczony jest także opis cudów, które dokonały się w Katedrze Płockiej oraz zapiski liturgiczne

KSIĘGI RĘKOPIŚMIENNE W ZBIORACH MUZEUM DIECEZJALNEGO W PŁOCKU

Ostania karta z tekstem z roku 1457 została prawdopodobnie usunięta przez Niemców po wywiezieniu jej z Polski. W 1940 roku, w czasie okupacji niemieckiej, do Płocka przybył Kurt Forsteueter, rzeczoznawca i kurator Państwowego Archiwum w Getyndze oraz dyrektor Państwowego Archiwum w Królewcu. Wkrótce Biblia została przewieziona do Królewca. W marcu 1945 roku księga została przetransportowana do Kilonii, a w 1947 roku do Getyngi. 13 września 1978 roku, po długich negocjacjach między Ministerstwem Spraw Zagranicznych Republiki Federalnej Niemiec a Władzami Kościoła w Polsce, prof. H. J. Beug z Uniwersytetu w Getyndze przekazał osobiście Biblię Płocką ówczesnemu biskupowi płockiemu. Karty z Biblii Płockiej z XII wieku.

Bogate iluminacje oraz miniatury stawiają Biblię Płocką w rzędzie najcenniejszych rękopisów średniowiecznych. Miniatury w Biblii Płockiej umieszczono na bocznych marginesach kart po wykonaniu inicjałów. Zazwyczaj przedstawiają proroków, którzy ukazani są, jako dostojni starcy spisujący natchnione słowa w symbolicznie zaznaczonym skryptorium obejmującym: arkadę, pulpit, siedzisko i podnózek. Wysoką rolę pisarzy, jako głosicieli rzeczy przyszłych i nauczycieli prawd wiary podkreśla nimb oraz barwne tło często usiane gwiazdami. Obok miniatur proroków Biblię Płocką zdobią w Starym Testamencie przedstawienia autorów ksiąg oraz bohaterów biblijnych

KSIĘGI RĘKOPIŚMIENNE W ZBIORACH MUZEUM DIECEZJALNEGO W PŁOCKU

PRZYKŁADY MINIATUR Z BIBLIJ PŁOCKIEJ Z XII WIEKU

JUDYTA I HOLOFERNES

ESTERA

ZAPOWIEDŹ ZMARTWYCHWSTANIA

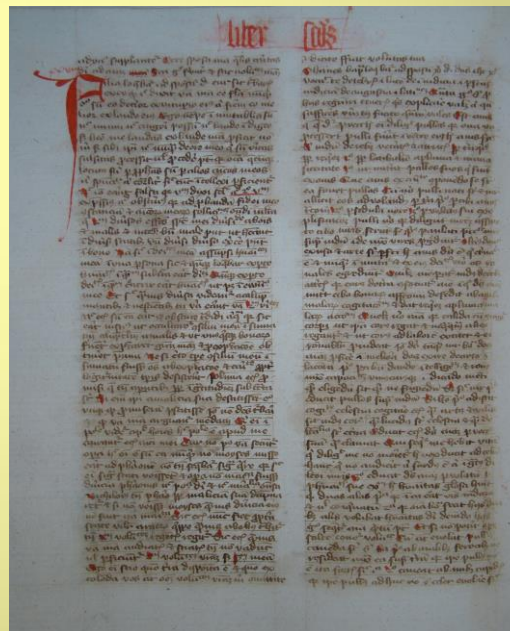

KSIEGI RĘKOPIŚMIENNE W ZBIORACH MUZEUM DIECEZJALNEGO W PŁOCKU

LIBER REVELATIONUM SANCTAE BRIGITTAE, CZYLI KODEKS PŁOCKI jest jednym z trzech na świecie, obok praskiego i krakowskiego, kodeksów opisujących objawienia świętej Brygidy. Spisany został gotycką bastardą w 1400 roku w Pradze Czeskiej na papierze czerpanym. Kodeks jest iluminowany. Księga została spisana przez polskiego kopistę Jana Kropacza z Kłobucka. Oprawiona została w skórę zdobioną techniką nacinania. Sztuka polegająca na nacinaniu skóry była stosowana tylko w Europie Środkowej i w Anglii.

→ FRAGMENT KSIĘGI OBJAWIEŃ ŚWIĘTEJ BRYGIDY

KSIĘGI RĘKOPIŚMIENNE W ZBIORACH MUZEUM DIECEZJALNEGO W PŁOCKU

DYPLOM LOKACYJNY MIASTA PŁOCKA wystawiony został w 1237 roku przez ówczesnego Biskupa Piotra I. Faksymile dokumentu znajduje się w zbiorach muzealnych. Poprzez akt lokacji Płock zaczął się rozwijać, jako miasto chrześcijańskie i europejskie. Preambuła dyplomu z tłumaczenia abpa Nowowiejskiego brzmi: "W imię pańskie. Amen. Wszystko, co się dzieje w czasie, razem z czasem ginie, jeżeli nie zostanie przez dowód piśmienny uwiecznione. Wobec tego my, Piotr, z łaski bożej biskup, wraz z całą kapitułą kościoła płockiego terażniejszym i przyszłym pokoleniom, wiadomem chcemy uczynić... Dan roku pańskiego 1237".

Dokument został spisany łaciną na pergaminie niemieckim (pergamin dwustronnie gładzony, pergamin północny, charta Theuthonica). Zapisany został prawie całkowicie, pozostały niewielkie marginesy: lewy i górny - 7 mm, prawy – 10 mm, dolny po rozprostowaniu pliki ma 17 mm. Z lewej strony pergamin mierzy 220 mm, z prawej strony 200 mm. Szerokość u góry wynosi 234 mm, u dołu 240 mm. Dokument zawiera 29 wierszy pełnych, ostatni trzydziesty jest niepełny. W górnym wierszu występuje kilka ozdobników. Pismo jest równe.

KSIĘGI RĘKOPIŚMIENNE W ZBIORACH MUZEUM DIECEZJALNEGO W PŁOCKU

Dwa niewielkie nacięcia po zewnętrznej stronie mogły służyć do przytwierdzenia pierwotnych pieczęci biskupa i kapituły płockiej. Sznur wykonano z jasnozielonej i żółtej przędzy jedwabnej. Obecnie do dokumentu dołączona jest pieczęć biskupa płockiego Jakuba z Korzkwi (zm. 1425), w kształcie mandroli o wymiarach 65 x 50 mm. Przywieszona została do dokumentu prawdopodobnie w XVIII wieku. Pierwotna pieczęć została zerwana najprawdopodobniej w wyniku nowego prawa lokacji 1299 roku. Pieczęć Jakuba została przywieszona do aktu z 1237 roku w wyniku konfliktu pomiędzy kapitułą płocką a miastem o prawo targowe na Rynku Kanonicznym.

→ ORYGINALNA PIECZĘĆ BISKUPA JAKUBA

KSIĘGI RĘKOPIŚMIENNE W ZBIORACH MUZEUM DIECEZJALNEGO W PŁOCKU

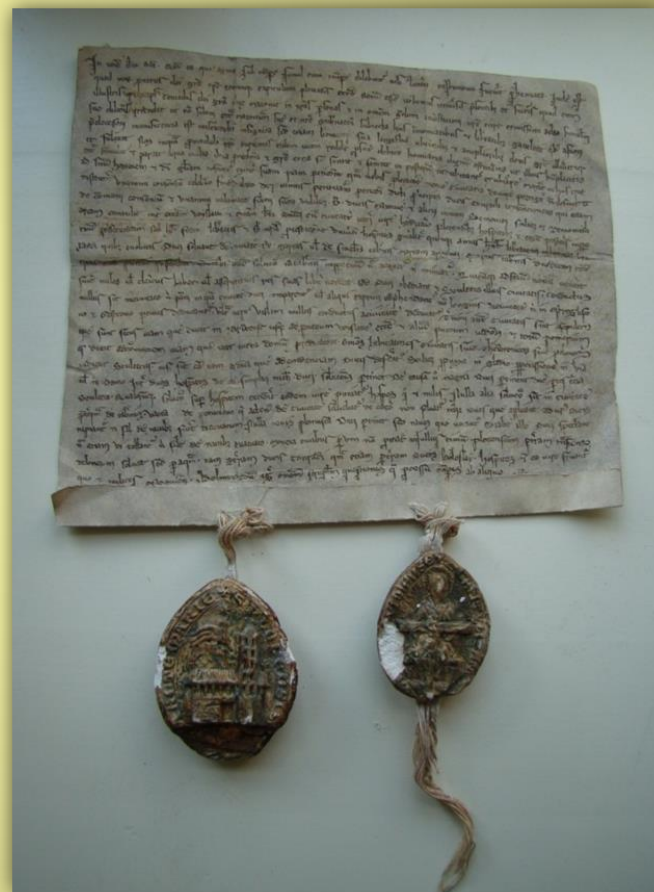
Konrad Mazowiecki na podstawie lokacji zastrzegł sobie prawo do czynszu z 15 karczem funkcjonujących w „starym mieście” i 2/3 udziału w dochodach sądowych w ważniejszych sprawach karnych. Sąd nad mieszkańcami przekazano sołtysowi (z wyłączeniem spraw przysługujących władzy książęcej: zabójstwo, rozlew krwi, walka na miecze), otrzymał on prawo do 1/3 dochodów w sprawach ważniejszych i całość w drobnych sprawach karnych. Prawo rycerskie nadano wszystkim mieszczanom, również obcokrajowcom. Książę przekazał nowe tereny w posiadanie dziedziczne dla nowych mieszkańców. Osadnicy otrzymali prawo do dziedzicznej własności wraz ze stałą opłatą od miasta (wówczas w Płocku istniało 27 karczem, 12 należało do kościoła, 15 do księcia), przy tym przez pierwszych 5 lat pozostawali wolni od opłaty. Po upływie pięciu lat płacili księciu 15 grzywien lub z każdej karczmy po 1 grzywnie (zapis był potrzebny w przypadku zmiany liczby karczem).

Mieszczanie zostali zobowiązani do stałego dostarczania na dwór książęcy tkanin (dowód na rozwinięte rzemiosło lub handel). Książę zabezpieczył także handel solą. Na mocy aktu lokacji tylko większe łodzie mogły być zabierane na służbę książęcą. Książę nie mógł narzucać pieniędzy. Kupcy otrzymali zwolnienie od ceł lądowych w dzielnicach książęcych. Z treści dokumentu można wywnioskować, że w tym czasie w mieście istniała już także dzielnica żydowska.

Lokacja określała sytuację prawną kształtującej się przestrzeni miejskiej. Pomimo prób scalenia miasta, fortyfikacje oddzielające część biskupią od książęcej nadal utrzymano, a w kolejnych latach powstały nowe akty prawne.

KSIĘGI RĘKOPIŚMIENNE W ZBIORACH MUZEUM DIECEZJALNEGO W PŁOCKU

→ KOPIA AKTU LOKACJI MIASTA PŁOCKA Z 1237 ROKU, ZNAJDUJĄCEGO SIĘ W MUZEUM. BRAK DATY POWSTANIA DOKUMENTU (KOPII) DO DOKUMENTU ZOSTAŁY DOŁĄCZONE DWIE PIECZĘCIE. JEDNA Z NICH PRZEDSTAWIA ŚWIĄTYNIĘ – JEST TO PIECZĘĆ KAPITUŁY PŁOCKIEJ. DRUGA PIECZĘĆ MOŻE BYĆ KOPIĄ PIERWOTNEJ PIECZĘCI BISKUPA JAKUBA Z KORZKWI. ORYGINAŁ PRZECHOWYWANY JEST W PŁOCKIM ARCHIWUM DIECEZJALNYM.

KSIEGI RĘKOPIŚMIENNE W ZBIORACH MUZEUM DIECEZJALNEGO W PŁOCKU

W muzeum znajduje się także oryginalny **dokument księcia Konrada Mazowieckiego**. Rękopis pochodzi z **1230 roku** i potwierdza posiadłości biskupstwa płockiego. Na pieczęci dołączonej do dokumentu widnieje postać księcia siedzącego na koniu, a w ręku trzymającego proporzec. Ponadto w zbiorach muzeum znajdują liczne graduały- śpiewniki liturgiczne oraz okucia do ksiąg.

→ FRAGMENT / KARTA Z GRADUAŁU BPA CIOŁKA

